

Pospíšil, Ivo

[Baumann, Winfried. Der Widerspenstigen Zähmung]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. D, Řada literárněvědná.
1986, vol. 35, iss. D33, pp. 141-143

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/107601>

Access Date: 30. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

nosti Slovanů má souvislost s uherskými poměry a s jeho míněním o nevyhnutelném úpadku Maďarů, jež vyvozoval z etnické situace 60. a 70. let 18. století.

Následují portréty Nikolaje Michajloviče Karamzina od O. B. Kafanové, Josefa Dobrovského od Eduarda Wintera, Franze Georga Locka od Wilhelma Zeila a Jerneje Kopitara od Stana Hafnera. Kafanova pojala svůj portrét Karamzina příliš literárněhistoricky, chybí tu proto bližší rozbor jeho německé verze dvanáctisvazkových Karamzinových ruských dějin *Geschichte des Russischen Reiches* z let 1816–1829. Winterův portrét Dobrovského, zaměřený především na Dobrovského vztahy k německé vědě, navazuje zdařile na průkopnickou studii Zdeňky Svobodové Josef Dobrovský a německá filologie z roku 1955, která stále zůstává nejúplnějším souhrnem na tomto poli. Nejširším záběrem tu vyniká Hafnerova studie o Kopitarovi, který v celém sborníku jediný představuje jihoslovanskou složku vztahů k německví (mohl být zařazen i jiný Slovinec Primož Trubar), cenná je i studie Zeilova o Lockovi, zdůrazňující význam Lužických Srbů v německo-slovanských vztazích.

Další studie se často vází k českému prostředí. Jde o práce Eduarda Wintera o Bernardu Bolzanovi, Eduarda Wintera o Janu Evangelistovi Purkyněm a Jaromíra Loužila o Františku Tomáši Bratrárnkovi. Zde i jinde nám vadí německé psaní českých jmen (Johann Evangelist Purkinje. Franz Thomas Bratranek aj.), což přirozeně nepoškozuje odbornou úroveň těchto portrétů, psaných nad jiné povolanými znalci. Cenná je studie Joachima Dietzeho o Augustu Schleicherovi, která je kratším zněním jeho obsáhlejší studie z roku 1966, a Friedhilde Krauseové Therese Albertine Luise von Jakob-Robinson (Talvj) 1797–1870, kde postrádáme pouze zmínku o jejich vztazích k českému prostředí (dopisovala si např. s Františkem Palackým).

Další skupinu studií tvoří portréty významných slavistů Jana Petra Jordana od Wilhelma Zeila, Franze Miklosiche od Stana Hafnera, Vatroslava Jagiče a Aleksandra Brücknera od Heinze Portha. Uvedené studie podávají nevyhnutelně i charakteristiku vědeckých center, s nimiž byla spojena činnost jednotlivých badatelů, až ať už jde o Lipsko (Jordan), Vídeň (Miklosich), Petrohrad (Jagić) a Berlín (Brückner). Sklonem k syntetizující miniatuře se vyznačují drobnější studie S. Löweho a E. Wintera o pražském rodáku Johannu Heinrichu Löwem a Ernsta Eichlera o lipském slavistovi Augustu Leskienovi.

Poněkud mimo hlavní rámec sborníku stojí studie o významných osobnostech přírodních věd (studie Roberta Rompeho a Hanse Jürgen Tredera o bratřech Jacobiových a Hanse Jürgen Tredera a Christy Kirstenové o Albertu Einsteinovi), stejně jako portrét Otto Korfese od Sigríd Wegnerové-Korfesové. Totéž platí také o studiích Eriky Stoeckerové o A. S. Jeruzalémském, N. D. Kočetkové o P. N. Berkovovi či Güntera Rosenfelda a Sonji Striegnitzové o A. M. Sachrovovi. Aniž je možné podceňovat význam těchto osobností, jejich zařazení mezi průkopníky je problematické, a kdyby bylo možné akceptovat toto pojetí, zahrnující i významné vědecké osobnosti 20. století, pak by sem samozřejmě patřily i čelné osobnosti německé vědy, přinejmenším zesnulý akademik Eduard Winter.

Přes určité kritické připomínky ke sborníku studií *Wegbereiter der deutsch-slavischen Wechelseitigkeit* nutno v úhrnu konstatovat, že jde o dílo potřebné a cenné, dobře reprezentující slavistiku NDR a s ní spolupracující badatele. Vydané dílo může sloužit jako další podnět k hlubšímu studiu vědeckých souvislostí a spolupráce slovansko-německé, kde po roce 1945 náleží prvořadá zásluha vědcům NDR, zejména akademiku Eduardu Winterovi; proto také tento záslužný sborník právem uzavírá soupis jeho děl, který nám naposledy připomíná stěžejní vědecký význam této osobnosti při studiu slovansko-německých vědeckých vztahů.

Richard Pražák

Winfried Baumann, *Der Widerspenstigen Zähmung*. Kommentar zur altrussischen Erzählung über Vasilij Zlatovlasj. *Hamburger philologische Studien*, Bd 58, Helmut Buske Verlag, Hamburg 1984.

Ruská literární památka 17. století *Istorija o Vasilije koroleviče zlatovlasom Českijskij zemli i o Polimestre karalevne francuskoj zemli* byla a je středem pozornosti ruských i jiných slavistů. Povídka o českém královci, který po prvotním odmítnutí pokoří francouzskou princeznu a spojí obě království v jeden státní celek, byla nejprve prohlášena za ruský překlad původního českého útvaru zprostředkovaného Rusům skrze polskou verzi; takto ji chápal I. Sněgirev, I. A. Šljapkin, zastánci této koncepce byli také A. N. Veselovskij a N. K. Gudzij. Někteří vykladači vyvraceli polské prostřednictví, později (A. V. Florovskij) přesvědčivě zpochybnili výskyt bohemismů, exis-

tuji i dobře argumentované koncepte jihoslovanského, eventuálně byzantského původu památky (A. M. Pančenko, V. P. Budaragin). Do sporů o tuto povídku podstatně zasáhla také pražská rusistka Světlá Mathauserová, která se zasloužila o její první českou edici (O Vasiliji Zlatovlasém, králevici české země. Z ruského rukopisu počátku 18. století přeložila a studii napsala Světlá Mathauserová, Vyšehrad, Praha 1982). Mathauserová se úspěšně pokusila o nové přečtení nejasných míst rukopisu a napsala zevrubnou studii, v níž opustila spekulativní půdu dosavadních sporů o původu památky a pohlédla na ni komplexně jako na výtvar skrývající alegorii politických koncepcí pozdního středověku (konfigurace jmen *Karel – Alexandr – Stanislav – Vasilij*, resp. *Valamich, Valaomich*, resp. *Béla* vyjadřuje spojení Čech, Polska, Uher a Francie jako opONENTA římsko-německé hegemonie); zajímavě přitom zapojila kulturní realie do kontextu výtvarného umění pozdního středověku, které už spěje k počátkům renesance. Z jiného úhlu se na Zlatovlasého Vasilije podíval západoněmecký badatel Winfried Baumann, profesor univerzity v Řezně, který se zabývá staroruskou literaturou ze strukturně funkčních pozic (navíc se také zabývá širě slovanskou literaturou středověku, včetně české). Znalost ruských překladových povídek, které Baumann označuje jako „knihy lidového čtení“ (Volksbücher, narodnyje russkije knigi), tedy termínem uzuálním, umožňuje mu zevrubněji uchopit „zkrocení zlé ženy“, jak zní titul jeho současného výzkumu. Baumann nezajímá pozitivistické spekulace kolem původu památky, jde k samému textu, v jehož segmentaci a vzájemném sepětí motivů hledá mechanismy běžné v tehdejší literatuře i v postavbové zvláštnosti spjaté s tématem a tvůrčím záměrem. Tuto analýzu nazývá badatel skromně „komentářem“ a má pravdu, pokud tím myslí dělení práce na segmenty textu, které jsou posléze rozebírány; práce jako celek je však *via facti* solidním příspěvkem k poeice tzv. rytířské povídky, zvláště s ohledem na polygeneričnost Zlatovlasého Vasilije.

Baumann si nejprve vystavěl badatelské předpolí v podobě úvodního textu o tzv. ruském rytířském románu, jehož zdroje spatřuje v duchu tradice v překladové povídce spjaté s francouzským a německým prostředím a s polskými, českými nebo jihoslovanskými mediátory, a v konstatování současného stavu bádání o Zlatovlasém Vasilijovi, přičemž bere v úvahu nejnovější, především sovětské výzkumy, např. Budaraginův, a různé textové redakce (6 krátkých, 1 rozšířená).

Vlastní analýza je založena na segmentaci textu a je orientována na následnost jednotlivých částí, které jsou vykládány v podstatě z pragmatického hlediska jako způsob jednání postav. V tomto pojetí autor pracuje s pojmy potřeba, cílová představa, konkurence, sociální role, společenská prestiž, anticipace možného úspěchu či neúspěchu a s ním spojené pozitivní nebo negativní afekty (opírá se tu o tzv. obsahovou analýzu H. Rusta, o výzkumy N. Thomase a dalších). Pracuje tedy s kategoriemi potřeby, konkurence, sociální role atd., jimž v jazykové rovině odpovídají určitá substantiva, slovesa a adjektiva vyjadřující v podstatě axiologii textu.

Struktura výkladu je pak tato: segment textu (motiv) a jeho komentář. Pozitivní je, že si autor zvláště všiml poetiky titulu, který má dvě verze. Titul je bránou k chápání textu: určuje hlavní postavy a topos; last but not least však také definuje žánr textu. V jednom případě je to povídka (pověst) nebo historie (istorija), v druhém případě didaktické podobenství (přítča). Pohádkový, parabolický i povídkově dobrodružný odstín textu je pak rozebírán ad hoc v jednotlivých částech. Baumann si všimá i incipitu (Byst' v drevnije leta... s pohádkových schématem Žil-byl, Byl jednou, Es war einmal...), zároveň však ukazuje na nepohádkovou lokalizaci („v německých krajích, v Českoj zemi, vo grade Prague“). Po pasáži o Vasilijově původu následuje rozbor dalších událostí: hledání nevěsty a zpráv příchozích kupců, zejména Vasilije (shoda jmen jako předpoklad záměny). Další jevy textu jsou vždy důsledně vykládány jako součást kulturního kontextu (například ideál rychlé lásky – Vasilij se zamiluje do Polimestry jen na základě ústního sdělení, koncepce lásky na dálku, ideál prudekého prožitku). V další analýze se Baumann opírá o Proppovy pohádkové modely a také o Šklovského pojetí vyprávěcí struktury. Konkrétními příklady autor dokládá bezmocnost dosavadních filologických výkladů, které spočívaly na objasňování etymologie (např. jihoslov. *poklisar* = *vyslavec*; *štuka*, odpovídající něm. *Stück*). V dalším ději sleduje reakce jednajících postav, zejména Karluse, Polimestry a Vasilije a jednotlivé fáze hrdinova postupu k cíli. Vyprávěcí struktura paraboly, retardace, opakování a paralelismus nejsou tedy chápány jen jako nástroje vyprávěcí strategie (Šklovskij), ale jako výraz postupných kroků vedoucích k cíli, čili jako projev pragmatiky lidského jednání. Retardace, opakování a návraty (Vasilij nejprve vysílá posly, pak přijíždí v přestrojení za sluhu, nakonec triumfálně jako vladař) a zvýraznění připomínání sceluje vyprávění a posiluje logiku příběhu. Motiv odloučení budoucích milenců nachází autor přirozeně jako kulturní archetyp.

Zatímco v textu zcela převládá hypotaktické spojování motivů (prezentované na úrovni jazyka spojkami *jako*, *a kak*, *jeğda*), část příběhu má paraktaktický, aditivní charakter (pasáž prodeje sluhy Vasilije francouzskému králi). Zvláštní pozornost věnuje Baumann výkladu Vasilijových snů, jejich gradaci a funkci ve vyprávěcí struktuře.

Baumann tedy analyzuje text ze stylistického, syntaktického, motivického i celostně morfolo-

gického hlediska, dochází skrze ně k obsahové analýze a k náznakům pragmatiky textu. Citované dílo S. Mathauserové je naopak založeno na jednolitě uchopení textu, nikoli na multianalýze, ale na zachycení dominanty, z níž se deduktivně odvíjí jevová stránka literárního tvaru. I když Baumann studii Mathauserové již pravděpodobně nemohl zahrnout do svého výkladu (vyšla 1982), jeho přístup tvoří její protipól: oba postupy se vzájemně doplňují. Spojuje je odmítnutí pozitivistického hledání národního prototypu a důraz na fungování textu. Mathauserová z celostního uchopení dominanty dešifruje státně politické podloží textu, Baumann z dílčích komentářů dochází k sociálně psychologickým charakteristikám a k pragmatice textu. Baumannova monografie jdoucí ve stopách strukturálně funkčního rozboru sovětského i německého (překvapuje však malá pozornost věnovaná českému strukturálnímu bádání) přináší kvalitní závěry týkající se nejen konkrétního ruského textu, který má zvláště pro Čechy romantický půvab, ale také literárněvědné metodologie.

Ivo Pospíšil

Danuše Kšicová, **Poéma za romantismu a novoromantismu. Česko-ruské paralely.** Univerzita J. E. Purkyně, Spisy filozofické fakulty, č. 249, Brno 1983, 187 stran + 8 stran obrazových příloh.

Již předchozí kniha autorčina Ruská poezie v interpretaci Františka Táborského (1979) svědčila o jejím inklinování ke komparatistickým studiím. Jestliže však tehdy šlo v podstatě o personální monografii (byť se značným zřetelem k širšímu kontextu), jejíž komparatistická tematika byla dána pracovními oblastmi zkoumané osobnosti, pro svou novou knihu si D. Kšicová vybrala téma genologické s komparatistickým přístupem jako základní metodou zpracování. Přitom jde o komparatistiku v širokém smyslu slova: těžištěm práce je srovnání místa a vývoje poémy v ruské a české literatuře v 19. i na počátku 20. století spolu s hledáním jejich tematických zdrojů a dalšího působení, současně však sleduje i vztahy poezie k výtvarnému umění, hudbě a filozofii. Jak si to vyžadoval cíl práce snažící se objasnit frekvenci a podobu poémy v dvou národních literaturách v jednotlivých obdobích i vztahy mezi romantismem a novoromantismem, používá autorka metody synchronního a diachronního typologického srovnávání; k česko-ruským paralelám pak přistupuje z genealogického aspektu. Nejednou přitom prospěšně čerpá z metodologických podnětů Karla Krejčího.

Pro označení předmětu svého zkoumání zvolila autorka žánrově označení běžné v ruské literatuře, která je východiskem jejích výzkumů; dává mu přednost také pro jeho jednoslovnost. Zdroj potíží je však v nejednotnosti pojímání poémy v samé sovětské literární vědě. D. Kšicová právem nepřijímá bezbřehé pojetí N. A. Guljajeva; synonymním užíváním tradičního (historicky však přesně vymezeného) českého termínu básnická povídka domácímu čtenáři alespoň zhruba naznačuje svůj přístup, který se pak snaží přesněji vymežit za pomoci kategorie délky; řadí k poémě „střední i delší lyrickoepická díla, psaná veršem, básnickou prózou nebo dialogem“ (s. 18). Ostatní strukturální či obsahová kritéria považuje za příliš proměnlivá, než aby se k nim mohlo při základní systemizaci přihlížet. Ukazuje se však, že v praxi není snadné uplatnit ani toto zdánlivě jednoduché řešení. Dochází k nejasnostem u útvarů delších, např. u tzv. veršovaných románů (není objasněno rozdílné žánrové hodnocení Puškinova Evžena Oněgina, Pflögrova Pana Vyšinského a Ma-charovy Magdalény), ale ještě více budí rozpaky zahrnování útvarů velmi krátkých (o 130—150 verších) a leckdy žánrově diametrálně rozdílných, jako jsou třeba Lermontovův Zběh, charakteristická balada, nebo sociální báseň Ma-charova Otrokyňe otroka ze sbírky Zde by měly kvést růže. Avšak rovněž několikeré odvolávání na strukturální znaky poémy v textu práce (např. na s. 110) ukazuje, že přece jen bude nutno je konkrétně formulovat — samozřejmě s přihlédnutím k jejich proměnlivosti v čase i v jednotlivých žánrových typech. Zvázit bude třeba také otázku poémy v próze, když pro ni byl nalezen pouze jeden eventuální případ (Symfonie A. Bělého). Přes určité výkyvy podstatná část materiálu zpracovaného D. Kšicovou směřuje k tomu, aby za poému v našem literárním kontextu byly považovány veršované skladby zpravidla středního rozsahu (tohoto užšího vymezení ostatně sama používá na s. 20), mající ráz lyrickoepický, alegorický nebo — v novější době — převážně lyrický se syžetem jen naznačeným.

Východiskem vlastní analýzy je autorce ruská poéma za romantismu, v němž představuje nejspěšnější žánr. Sleduje její realizaci u Puškina a děkabristů Rylejeva, Kjuhelbekera a Odojevského, především se však soustřeďuje na M. Ju. Lermontova, v jehož díle jsou nejhodnější zastoupeny všechny typy: komický, exotický, historický a filozofický, který Lermontov do ruské literatury poprvé uvedl. Zde podává D. Kšicová komplexní zpracování problematiky všech Ler-